

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԹԻԻ Գ. — ՇՐՋԱՆ ԺԳ.

1881

ՏԱՐԻ ԺԳ. ՄԱՐՏ 31.

ՀԱՏՈՒՅՈՒՄՆ.

Ոչ թէ վատ ժամանակներն են մարդիս վատացնողը, այլ վատ մարդիկն են ժամանակը վատացնում:

Մի ազնիւ ազգ իւր յետին անբաղտութեան մէջն եւս պատուելի է, եւ դորանով իսկ արգէն բոլորովին ողորմելի չէ եւ չհամարւիր: Այդպիսի ազգի քաղաքացիների առաքինութիւններով գալու շատ ու շատ անբաղտութիւնները կքիչանան: Իսկ սորա հակառակ, երբ որ մի ազգի բարոյականութեան, խաղաղութեան օրերում, հոգ ու խնամք տարւած չէ երկրի կառավարիչների թուլութիւնից ու անհոգութիւնից, կամ հոգեւոր ուսուցիչների ու աշխարհական դաստիարակների անտարբերութիւնից, խառնակ ժամանակներում, երբ որ քաղաքական օրէնքների խտութիւնը չէ ներգործում, մին մինի ետեւից գալիս են այն ամենայն անկարգութիւններն ու եղծումները, որոնք կարող են դուրս գալ ապերասան կրքից, այն սանձարձակ ու կատաղի կրքից, որոյ համար ամենայն սարսափելի անօրէնութիւն անելը ամենեւին դժւար չէ: Ասպը կըտրած զինւորականների տմարդի վարմունքը, մոլութեան օրինակների անպատիժ մնալն, արգէն անտարբերութեամբ, սառն աչքով են նայել տալիս այն անպիտանութիւնները, այն բողո-

քիչ յանցանքների վերայ, որոնք յառաջ սարսափ էին բերում իւրեանց վերայ, երբ որ լսում, իմանում էին, կամ տեսնում: Եւ այն մեծ բազմութիւնը հասարակ մարդիկների, որոց ձեռքից ոչ լաւն էր գալիս, ոչ վատը, չար ցանկութիւններով զօրացած ու վառւած, առանց աջ ու ձախ մտիկ տալու, իւրեանց մտքին եկած ու ու սրտի ուզեցած ամենայն վատ բանն անումեն առանց ամաչելու կամ վախենալու: Այդպիսի ժամանակ ամեն մի մարդ մտածումէ միայն, որ ուրիշներից բարձր լինի, ուրիշների վերայ ոյժ ու իշխանութիւն ստանայ. ամեն մի մարդ այն է միայն մտածում, որ մի կերպ շատ փող ձեռք ձգի, հարբստանայ, ինչ ճանապարհով ուզումէ լինի: Բայց փոթորիկն անց է կենում, դարձեալ ամենայն բան իւր առաջւան կարգին է գալիս եւ հետը միասին աչքի են ընկնում իմացում եւ զգալի լինում այս ամենայն յայտնի ու ծածուկ թշուառութիւնները, որ գործւած չարագործութիւնների շատ երկար քաշող վնասակար պտուղներն են մնում: Այլ որ իւր նման մարդին յետին անբաղդութեան դուռն է հասցրել, մի ուրախութիւն չկայ սրտումը, բաղդաւոր եմ, ասել չէ կարողանում. ով որ ուրիշի ունեցածը ձեռքից քաշել, առել է, յաջողութիւն չէ տեսնում:

Դժուար թէ կայ մի մոլութիւն, որ առհասարակ մարդիկ աւելի առեն, եւ որ այնպէս շուտ իւր պատիժը ստանայ, ինչպէս որ կարճ ժամանակաւ մէջ պատժւումէ այն անիրաւ խարդախութիւնը, որ ուրիշի ունեցածն իւր տակն է քաշում վատ ճանապարհով: Անպիտան մարդիկն անգամ իրանց միջից դուրս են ձգում իրանցից աւելի անպիտանին, որ խորամանկութիւնով իւրեանց հետ խարդախ կերպով է բան բռնում:

Անիրաւ խարդախութիւն, կամ խորամանկ խաբեբայութիւն որ ասումեմ, խօսքս միայն այնպիսի մարդիկների վերայ չէ, որ հասարակ գողութիւն են անում, իւրեանց տակը ժառանգութիւն քաշում, սուտ փող շինում, ուրիշի հողը, (գետինը, տափը) իւրեանց օգտին, կամ իրանց կաշառք տուողի օգտին ծուռ չափելով պակասեցնում, կամ այս տեսակ շատ ու շատ ծանր յանցանքներ անում եւ իւրեանց այդպիսի գործքովն ու խորամանկ ու խարդախ ճանապարհներով ուրիշներին իւրեանց ունեցածի մի մասից զրկելով, բանի տէր են դառնում. իւրեանց

անունը կտարել ու բոլորովին մարդկային պատւից ընկնել այսպիսի զղուելի եւ ամօթալի գործերով, որ ամենեւին զանազանութիւն չունին փողոցի մէջ յայտնի աւազակութիւն անողի արարմունքից, կարող են միայն այն մարդիկը, որոնք ոչ մի անպատուութիւնից ու խայտառակութիւնից չեն քաշուած եւ որոց համար պատիւ ու ամօթ ասած բանդ չկայ, այլ ընդհակառակն, բարոյապէս, այն աստիճանի անարգ մարդիկ են, որ իւրեանց համար լրբութիւնը առաքինութեան տեղ է անց կենում: Տեսակ տեսակ ուրիշ շատ գողութիւններ կան, որ շատ շուտ շուտ են լինում եւ իսկոյն աչքի չեն ընկնում, չեն իմացւում, շատ անգամ պատահումէ, որ երկար ժամանակ ծածուկ են մնում եւ այս միջոցին այդ անպատիւ գործի տէր մարդիկը, որոց յանցանքները քանի որ դեռ եւս չեն յայտնւած ու ոչ մի մարդ չէ իմացած, մի ժամանակ աշխարհիս մէջ բարի անուն ունենալու ետեւիցն եւս են ընկնում:

Այսպէս կան մարդիկ, որոց հաւատացել են ուրիշի փողերն ու եկամուտները, եւ դռքա աններելի կերպով իւրեանց օգտին են գործ ածում, գողանում են, կամ մինչեւ անգամ իրանց տակը դնում եւ խորամանկ ու խարդախ ճանապարհներով իսկական տիրոջ ձեռքից ունեցածն հանում, յափշտակում, դափ ու գաղարկ թողնում: Անպիտան գողերից ամենեւին պակաս չեն այդպիսիքը, բայց իւրեանց արդար պատիժն եւս ստանում են, երբ որ իւրեանց արած գողութիւններն յայտնւում են, որ շուտ թէ ուշ պէտք է բացւին:

Նոյնպէս կան որբերի եւ այրիների խնամակալներ, հոգաբարձուներ, բարեգործական ընկերութիւնների մեծաւորներ ու գոցա նման մարդիկ, որ խարդախ հաշիւներ են պահում, ուր ծախքեր են հնարում, որ ամենեւին չեն արած, արդիւնքներ են ծածկում, որ պէտք էր ցոյց տային, ու մէջտեղ չեն հանում, որ իւրեանց օգտին մնայ եւ այդ կերպով եւս ջոկ շահին: Ամեն աւազակների մէջ ամենավատերն ու վերջին աստիճանի անարգներն են այդպիսիքը. որովհետեւ մինչ անգամ այն ինչքի վերայ են յարձակւում, որը պահպանելու համար ժողովրդի մի ոչ փոքր մասը, գոցա հաւատարիմ մարդիկ ճանաչելով, իրանց ձեռքն է յանձնել. դռքա անհարազատ են գտնւում այն պաշ-

տօնների մէջ, որ ծանր երգումն ուտելով իւրեանց յիշն են առել ճշգրութեամբ ու սրբութեամբ կատարելու:

Նոյնպիսի արհամարհանքի արժանի են նոքա, որ առեւտրական հանգամանքներն ի չարն են գործածում, որ խորամանկութիւնով ու խարդախութիւնով աւելի շահւին, քան թէ ինչքան որ պէտք էր շահէին. սուտ պարտքեր, տալիքներ են ցոյց տալիս, միանգամ ստացած փողն ուրանում են, կրկին պահանջում, կամ բռնութեամբ ստանում. վատ ապրանքը լաւի տեղ են ծախում. ամեն կերպ սատանայական հնարքներով իւրեանց օգուտը պտուելով, ուրիշների վնասովը իրանք շահւում են, ուրիշներից փոխ են ուզում, պարտքեր անում, մոքներում գրած լինելով առածն յետ չգարձնելու, չտալու, որ յետոյ անարգ կերպով իրանց սնանկացած յայտնելով, ուրիշներից առածը կարողանան ուտել: Նոյնպիսի անարգ, ցած մարդիկ են այն խաբեբաները, որ քաղաքական իշխանութեամբ տալիք իւրեանց հարկերը կերպ կերպ խաբեբայական պատճառներով կամ խորամանկութեամբ սարքած հնարքներով կարողանում են փոքրացնելու. որ գործաւորների, մշակների վարձը կտրում են, որ տակնահանց գողնովի իրանց ձեռքն են ձգում ուրիշների ստանալու օգուտը, որ ձեռք էին բերել շատ քանքով ու աշխատանքով եւ որ պիտի վայելէին օրինաւորապէս իբրեւ իւրեանց աշխատութեան պտուղ, որ վաշխառուի անօրէն մեծ շահեր են առնում իրանցից փող պարտք առնող չունեւոր մարդիկներից, արիւնն են ծծում այն ողորմելիների, որ նեղութիւնից ստիպւած իրանց են դիմում:

Ով է կարող անարգ շահասիրութեան ամեն մի տեսակը մի մի թւել, եւ այնպիսի մարդիկ են այդպիսի շահասիրութեան ետեւից ընկնողները, որ երկար տարիներով իրանցից խաբւած քաղաքակիցներից անխարդախ ճշմարիտ ու պատուով մարդիկ են ճանաչւում, բայց վայ նորանց, նոցա ժամերն ու օրերը լրացած են, որ իրանց խարդախութիւնները յայտնւին ու խայտառակւին, ասումէ սուրբ գիրքն. « որ իւր ինչքը աւելացնումէ որեւէ ինչքով, որան խամանակ պէտք է քաշէ ». ուրիշից յափշտակածը շուտ կփչանայ, մեր ձեռքում չի մնալ:

Ինչպէս որ ջուրը ամեն անմաքրութիւն իրանից գուրս է ձը-

գում փրփուրներով եւ գետը անկենդան գիւղները երես է ձգում ու դուրս հանում իւր միջից դէն ձգելով, այսպէս Աստուածանից ստճմանւած աշխարհիս կարգի կապակցութեան մէջն է, որ մի ցած, անարգ արարմունք վերջապէս ինքնիրան կամ իւր հետեւանքներով, կամ մի կասկածանքով, շատ անգամ մի աննշան հանգամանքով լոյս աշխարհի առաջ դուրս գայ ու յայտնւի: Մարդիս ձեռքից չի գալ, որքան եւս ուժով կամ վարպետ մարդ լինի, այնպէս անելու, որ ոչ մի ժամանակ իւր արած վատ գործը չիմացւի: որքան եւս խորամանկ լինի միմարդ, բայց եւ այնպէս իւր անարգ ու խարդախ գործն իբրեւ մի գաղտնիք միշտ ծածուկ պահել չէ կարող: Եւ Աստուած, որ տեսնում է ծածուկ տեղն եւս, կհատուցանի յայտնի՝ կերպով: Եթէ որ մարդ իւր խելքի ուժով, իւր խորամանկ հնարագիտութիւնով կարողանար ամօթալի գործերն յաւիտեան ծածուկ պահել, աշխարհս շատ ու շատ եւ անտանելի անբաղտութիւններով լի կլինէր:

Այս է պատճառը, որ վատ գործքի տէր մարդի սիրտը, իւր մեղքը միտքը ձգող ամեն դիպւածում անհանգիստ է լինում, Նա չէ կարողանում ճշմարիտ ու պատւաւոր մարդի գովասանքն իւր վերայ լսել, առանց իւր մէջ մտածելու եւ ասելու թէ, ես այն մարդը չեմ: Նա չէ կարող, առանց իւր սիրտը ծածուկ դող ընկնելու մնալ, երբ որ ականջն է հասնում, թէ այս ինչ չարագործի արարմունքը բռնւել յայտնւել է: Այս է իւր սիրտն ուտող վաղուցան որդն, որ իրանից ոչ ձեռք է վեր առնում եւ ոչ դադար տալի. մինչեւ անգամ տարիներ են անց կենում, բայց դարձեալ միշտ ուտում է իւր սիրտն եւ ամեն անգամ այնպէս, որ իբր թէ նոր լինի իւր մէջը գոյացած այդ որդը: Երկիւղը, որ մի օր ամեն բան կ'յայտնւի, յանցաւորի շատ ուրախ ժամերը գառնացնում է: Ամեն ժամանակ եւս լաւ իմացէք պատճառը թէ, ինչո՞ւ համար այս, այն մարդն ինքն իրան կամ խելոգեց, կամ թռչնաւորեց, կամ ջուրը ձգեց, մէկ խօսքով լաւ հասկացէք թէ, ինչո՞ւ համար ինքն իւր վերայ ձեռք բարձրացուց իւր կեանքին վնաս տալու մտքով. պատճառն այն է, որ իրան համար ծանր բեռն ու անտանելի եւ անմխիթար թըշուառութիւն է դարձած իւր կեանքը, ուղում էր վերջ դնել իւր

դառն կեանքին, ինքն իրան սպանելով, որ պրծնի, ազատուի:—
Լաւ իմացէք թէ, այս, այն մարդի անհասկանալի ու անփարա-
տելի տխրութեան պատճառն ինչ է, որ ամենեւին սիրտ չունի
ոչ մի բանի վերայ նայելու, ոչ մի բան աչքին չէ գալի, իրը թէ
աշխարհս նորա համար չկայ եւ ինքն եւս աշխարհիս համար
չկայ:—Վայ նորան, որ իւր ինչքը ուրիշի ինչքովն է աւելացնում:
Երկա՞ր ժամանակ իւր կեանքումը կմնայ, երկա՞ր ժամանակ պի-
տի վայելի:

Համարեա՞ թէ ամենայն ազգի մէջ սովորական մի խօսք է
զարձած այն առածն, որ ասումէ թէ, «անարդարութիւնը ունի-
ցած ինչքն ինչք է, մաւ, ինչքն աւելանալ: Յիրաւի այս առածն աւելի
ճշմարիտ է, քան թէ որքան կարծում են շատ անգամ: Շատ
անգամ տեսնումէ մարդ, որ անարդար ճանապարհով ձեռք
բերած ինչքը, հարստութիւնը զարմանալի կերպով կարճ ժա-
մանակեայ մէջ ձիւնի պէս հալւումէ, դուր կորչում, գնում:
Այդ ինչքի վերայ Աստուծոյ օրհնութիւնը չկայ, այլ անէծք
կայ միայն: Կեղտոտ ճանապարհներով ձեռք բերած բանը, մեծ
բան լինի, թէ փոքր, մարդիս բոլոր ունեցածի վրան եւս անէծք
է բերում: Այլ եւս յաջողութիւն չկայ ոչ մի կողմից, ոչ մի բա-
նի մէջ, ամենայն բան ձախ ու անյաջող է գնում: Ում վերայ
որ օրհնէնք չկայ, փչանումէ: Հարցանումէ մարդ թէ, այս ի՞նչ-
պէս բան է, կամ ինչո՞ւ է այնպէս լինում, ի՞նչպէս է լինում:
Հաւատում են դու Աստուծոյ, հաւատում են նորա հատուցանող
տեսչութիւնը, որ ամենայն բան կարգադրում է ու անօրինում:
Այս հատուցանող Տեսչութիւնն է, որ ամենագոր ձայնով
հրամայումէ թէ, չարն յաջողութիւն չպիտի գանի, չպիտի դո-
ւանայ: Անարդարութիւնը պէտք է անէծք դառնայ մարդիս
համար, եթէ որ ծածուկ մեղաւորի մահանից յետոյ եւս նորա
վերայ գա՞ր: Տեսե՞՛ր ես, որ խարդախ, խաբեբայ մարդի զաւակ-
ները վայելեն իրանց հօր անարդարութիւնով, անխղճմտանքու-
թիւնով եւ խաբեբայութիւնով հաւաքածը: Քիչ բանը, որ ար-
դար մարդն ունի շատ աւելի է անաստուած մարդի շատ ինչքից:

Հասո-ցո-մն աւելը, Կեղը հանելը, յէր Կարճիւն է-ր աչքի պարբեր-
ճանալը մարդի պարբերականութիւնն է:

Այ անխղճմտանք, անարդար մարդ, քեզ քո խղճմտանքդ

եւս ասումէ թէ, ամեն տեղ քո պարտականութեանդ հաւատարիմ չմնացիր, ինքդ խիլ քեզ ասումես թէ, շատ տեղ ու շատ անգամ ծուռ ու խարդախ կերպով վարեցա՞ր։ Ազատիր քեզ մշտական տանջանքիցդ, վերջ դիր սրտիդ ամեն ժամանակէն անհանգստութեանը, որ տարիներով քեզանից չէ հեռանում։ որ մահուան անկողինքիդ մէջն եւս դեռ քեզ պիտի չարչարի, եթէ որ չկարողանաս քեզանից դէն ձգել։ Զուր է ինքնդ քեզ միտթարելդ, թէ ուրիշ ամեն բանի մէջ հաւատարիմ ու անխարդախ ես գտնւել։ Եայց դու մէ Բան—մարդկային պատիւդ կորցրել ես անարդար ու խարդախ գտնւելով, այդպէս եւս մնացել ես, ինչպէս որ շատ անգամ քո խղճմտանքդ եւս ասումէ, անունդ անպատիւ մարդ ասելով։ Եւ այս մէ Բանը միշտ զրկումէ քեզ այն պատուից, որ պիտի ունենայիր ինքդ եւս աչքիդ առաջին հարկագրումէ քեզ ինքնդ քեզ մեղադրելու, վատ ասելու, թէ եւ ուրիշները ձայն չեն հանում էս մասին։ Անարդարութիւնով ձեռք բերած այս ինչքը մտել է այն արդար ճանապարհով ունեցած քո միւս սեպհականութիւնիդ մէջ, ժանտախտի նման կաշուումէ քո բոլոր ինչքիդ եւ կորչելու, փշանալու բան է դարձնում քո բոլոր ունեցածդ։ Մի ուրախանար, որ այսօր քո հանգամանքդ լաւ է, դեռ եւս քեզ միայն յաջողութիւն է բերում, չար գործի վերայ եղած անէծքը ամենահապարտ տան շատ հաստատ հիմն եւս տակից փորումէ եւ մի սաստիկ քամի է պէտք, որ փչի ու քար ու քանդ անի։

Դեռ ու յետ Բանդուր ինչին, ինչ որ կեղտոտ ճանապարհով յետ է Բերել. ինչքան էս ու յետդ ճանց, Բայց և այնպէս ասել չէ, ու յետհանդէս չէ, Գողութիւն է, Գողացած Բան է։ Կարելի է որ դու այնքան անամօթ մարդ ես, որ առանց քաշուիւ պատուաւոր մարդիկների երեսին կարողանումես համարձակ նայել, ամենեւին հոգսդ չէ թէ, քեզ վերայ ինչ վատ կարծիք ունին, որ երեսդ անգամ տեսնել չեն ուզում, դու ամեն տեղ եւս գլուխդ կոխումես, ամեն լաւ մարդիկների մէջ եւս խցկւում. բայց ի՞նչ երեսով ես ամենագէտ Աստուծոյ առաջն եւս երեւում, կամ աչքդ դէպ ի երկինք ձգում — Ի՞նչ երեսով ես մանում նորա տաճարը, քրիստոնեաների ժողովի մէջ խառնւում, որ պաշտես արդար դատաւորին, Նորան, որ ամենին հատուցանողն է իւր

գործքին համեմատ. մի՞թէ դու չես վախենում, չես ամաչում նաեւ Աստուածանիցդ, Որոյ աչքից ու երեսից ձգել ես քեզ, եւ դու սիրտ ես անում ու երեսդ բռնումէ՝ Նորա առաջ գալու, կանգնելու, Նորան երկրպագութիւն անելու, Որին գործքովդ ամենեւին չես ծառայում, Նորա սուրբ անունն օրհնելու, Որին դու չես պատւում: Ի՞նչպէս ես սիրտ անում դու մօտենալ Քրիստոսի մարմնոյն ու արեանը եւ յոյս ունենում մեղքի թողութիւն ստանալու, դու որ ամեն օր շարունակում ես քո մեղքդ, յետ չդարձնելով, այլ քեզ պահելով անարգարութեամբ ձեռք բերածդ: Ի՞նչպէս կարող է արգարագաւոն Աստուած մի յանցաւորի անարգարութեանը ներել, երբ որ նա անարգարութիւն է անում նաեւ իւր ներումն խնդրելու բոլէում: Սիրտ պիտի անե՞ն կեանքի մի դժւար ժամում ձեռքդ դէպ երկինք բարձրացնել պաղատելով, այն ձեռքերդ, որ ուրիշների սեփականութիւնը խարդախելով, յանցանքիդ խարանով դրոշմել ես (ինքդ քո յանցանքովդ դադմա ես խփել քո ձեռքերիդ): Դու կորցրել ես աղօթք անելու իրաւունքդ եւ Աստուածանից քո խնդիրքդ լսելու յոյսը: Այն, ինչ որ դու քաշում ես, Աստուածանիցն է վրադ եկած քեզ զգուշացնելու, քո պարտականութիւնդ միտքդ ձգելու, քո հոգիդ սրբելու եւ քո մեղքդ քաւելու համար: Յետ տուր, ինչ որ խորամանկութիւնով ձեռք ես ձգել եւ դեռ եւս ձեռքիցդ չես հանում. եւ մաքուր ու ամենայն յանդիմանութիւնից ազատ սիրտ ունեցիր: Ի՞նչն է ձեռքդ բռնում, որ չես անում ասածս: Կարելի է, այս է պատճառը որ արած անարգար գործքիդ անէծքը վրադ կատարւել է արդէն, դու աղքատացել ես ու աւելի աղքատ ես, քան թէ այն ժամանակ, որ ուզում էիր ուրիշի հաշուով, ուրիշի վնասովն հարստանալ: Ի՞նչ է, չլինի՞ թէ մտքիցդ անց է կենում, որ յետ կտայիր այժմ ուրախութիւնով, ինչ որ ուրիշից քեզ ես քաշել, բայց այլ եւս հնար չկայ, որովհետեւ ձեռքումդ բան չկայ, չէ մնացել, գնացել է ու դադարի ձեռքով ես նստել, Գնա ու զղջացած սրտով խոստովանւիր այն մարդին, որ զրկել ես, մինչեւ ցայժմ ծածկել ես, իսկ այժմ բաց ասա իրան քո մեղքդ ու ցոյց տուր քո խօսքերովդ, որ սրտանց փոշիման ես քո արած վատ գործքիդ վերայ, որով պատճառ եղար Նորան այնքան նե-

ղուծիւն քաշելու քո անհաւատարմութիւնովդ: Քո սիրտդ իրան բռնորովին բաց անելուցդ, քո սրտիդ խոր ու ծանր վէրքերն իրան ցոյց տալուցդ, նորա սիրտը կշարժի, կկակզի, շատ կարելի է, ու քեզ կների: Երբ որ նա քո մեղքը կների, Աստուած եւս քեզ կների: Դու ամենայն կերպով քո խօսքերում քո արտասուքովդ քո մեղապարտութիւնդ վիզդ առնելդ ու սրտանց ու սաստիկ փռշտմանութիւնդ, զղջալդ յայանեցիր անուրանալի եւ քարը ճաքացնելու կերպով: Այդ ծանր բանը վիզ առիր, այդ դժուար քայլը արիր, ինքդ քեզ ու քո մեղքդ ճանաչելու եւ խոստովանելու, որ թեթեւ ապաշխարանք չէ մարդիս համար, որ անձնասիրութեան զօրաւոր զգացումն ունի. ուրեմն դու ինչ քաշեցիր, մինչեւ այդ բանը քեզ ստիպեցիր ու կարողացար անել: Քո սիրտդ յստակեցիր, խղճմտանքդ հանգստացաւ, վրադ ուրախութիւն եկաւ, ափսիսի ուղիղ ու խիստ հարկաւոր ճամբան բռնելդ ազնւասիրտ մարդին կշարժի քեզ օգնելու անգամ: (Թէեւ դու նոցա վնաս ես տուել:

Հասարակաց աբա (տեղը հանիր). ելիւ շահար ինչեւեք աբա-
 ճառով յետեցդ ի գալ այն անելու, ինչ որ պէտք էր անելի, որիչ
 կերպով, որիչ ինչպիսի շարան պէտք էի, շարա համար որիչ բաներ, իսկ
 Ժառայո-ինչանէր աբա: Դիպւածները ձեռքիցդ մի փախցնիլ. այն-
 պէս կգայ նորա այս, այն բանը, որ խիստ քո նորան պէտք գա-
 լուդ ժամանակը կլինի եւ քո արածդ նորա աչքում բանի տեղ,
 շատ կարելի է, մեծ բանի տեղ անց կկենայ: Աշխարհը է, ինչ
 ասես, որ չպատահի. Շատ հասարակ մարդն եւս, իրանից բար-
 ձրներին այս ու այն կերպով օգտակար լինել դեռ եւս կարող
 է. յետին աղքատն անգամ ահագին կարողութեան տէր մար-
 դին կարող է օգնել: Տեղն եկաւ թէ չէ, մի քնիր, կամ բերանդ
 բաց արած մտիկ մի տալ: Պատճառ որ նա, ում որ դու խա-
 բեցիր, քո մի տեսակ բարերարդ է եղել, քեզ մի կերպ լաւու-
 թիւն է արել. դու պարտական ես երկար ժամանակ այդ բանը
 չմոռանալու եւ միշտ նորան շնորհակալ լինելու գործքով: Ով
 որ քեզ հաւատացել է ու կամ փող տուել քեզ կամ մի լաւու-
 թիւն արել, քեզ մի մարդ ճանաչելով, նա միշտ քո պարտա-
 տէրն է ու դու նորա պարտականն ես, քանի որ յետ դարձրել
 չես, ինչ որ պէտք էր յետ դարձնէիր. վճարիր ուրեմն նորան

քո նորա վերայ տաք սիրտ ունենալովդ եւ նորան անշահա-
սէր մտքով օգնութիւն հասցնելու ջանքովդ ու աշխատու-
թիւնովդ գոնէ շահն այն քո յանցանքիդ, որ արեւ ես նորա
գէմ:

Հասարակական արա յետ դարձնելով տեղն, ինչ որ դու ուրի-
շի ինչքից քեզ ես պահել, գողացել, կերել, խարդախութիւ-
նով տակդ դրել ու վրան նստել եւ այդպէս խղճմանքիդ
տանջանքից ազատւիր, որ հանգիստ, համարձակ եւ ուրախ
սրտով վերեւ մտիկ տալ կարողանաս քո Աստուծուդ եւ քեզ
պէս մարդիկների վերայ: Ի՞նչն է ձեռքդ բռնում. սուտ
ամօթը: Ուրեմն աւելի լաւ ես համարում քեզ համար մեղքովդ
ծանրացած սրտիդ անհանգստութիւնը, որ քեզ դադար չէ
տալիս: Մի ինչքի տէր լինելդ, որ օրէնքով քոնդ չէ եւ
չպէտք է ունենայիր, մի՞թէ արժէ քո երկար ժամանակ
ունեցած սրտի անհանգստութեանդ, որով միշտ տանջուածես
ու վախը փորումդ է, որ արածդ չծախի ու աշխարհի մէջ
չփուլի: Մի՞թէ կցանկայիր դու, եթէ ձեռքիցդ գալու լինէր,
այդ գնով մի անգամ եւս այնքան ամօթի տակ ընկնել ու
խայտառակ լինել եւ քո մահուան անկողինքիդ մէջը մի ամե-
նագառն մահով եւս մեռնել: Իմանումես արդեօք թէ, խղճ-
միտանքիդ սաստիկ անհանգստութիւնն ու ծանրութիւնը քեզ
սւր կարող են տանել, հասցնել, այն խղճմանքիդ, որ քո
վատ արարմունքդ միտքդ ընկած ժամանակը, ինչ զարհուրելի
բաներ է մտքիցդ անց կացնել տալիս: Քո անբաղդ ու յու-
սահաուած ընկերներումդ կարող ես քեզ այնպէս պահպա-
նել, որ քո գլխիդ մի վատ բան չբերես. դու մի կործիր, որ
միշտ այնպէս կմնաս, ինչպէս այժմ ես ու քեզ մի փորձանքի
չես բերիլ: Ուրեմն այդ սեւ օրիդ համար ես պահել ու ծած-
կում քո արարմունքդ. ուրեմն ստացած շահդ քո մեղքդ
ծածկելուցդ այդ պէտք է լինի: Աստուծոյ կրակն է թափ-
ւում քո ունեցած չունեցածիդ վերայ. մարդիկների անէծքն
եւ լսում քո կեանքիդ վերայ, սիրտ, ուրախութիւն չկայ
վրադ թէ բանի, գործի վերայ եղած ժամանակդ, թէ հան-
գստանալուդ միջոցում, ինչ բան որ միտք ես անում անե-
լու, ինչ գործի որ ուղղուածես կաշել սիրտդ վախ է ընկնում

ու այդ երկիւղը չէ թողնում որ անես մտքինդ, կասկածանքներդ քո պղտոր միտքդ աւելի պղտորումեն, մինչեւ անգամ աղօթք անել եւս չես կարողանում առանց վախի, առանց անհանգիստ լինելու: Դ՛իս վերջդ եւս ի՞նչ պէտք է լինի մի օրհոգիդ եւս յուսահատութիւնի մէջ փչե՛լը: Զո՛ւր է, որ ուզումես մտքիդ մէջինը հանես, քեզանից հեռացնես, ցրես, դուր ես ուզում խեղդել քո մէջդ քո վատ արարմունքիդ յիշատակը, երբ որ միտքդ է ընկնում ու միտք ես անում քո արածներդ, քեզ սաստիկ չարչարումեն. քանի ուղումես մտքիդ հանիւր, կամ քո մէջդ խեղդիր, դարձեալ միտքդ կընկնեն ու նորից կչարչարեն: Աւրեմն վերջ գի՛ր. վերջացուր այն կերպով, ինչպէս որ կլայելէ մի բրիտոնէի. հատուցումն արա, տեղը հանիւր. յետ դարձուր, ինչի մէջ որ խաբել ես, ինչ որ գողացել ես, ինչ որ քեզ ես պահել, քեզ անիրաւ բաժին հանել ուրիշի բանը:

Հաս-ցա-ն աչա, փոխարինիր: Քո խիստ հանգստութիւնդ, քո խիստ բախտաւորութիւնդ, քո պատիւդ, քո ապագայդ, որ կուզես ունենալ ու պիտի ունենաս մարդիկների մէջ, քո վերջդ, մահւանիցդ յետոյ, պահանջումեն, որ այդ անես: Ի՞նչն է ձեռքդ բռնողը, ի՞նչը չէ թողնում, որ այդ անես: Կարելի է որ այլ եւս այս աշխարհումս չէ այն մարդը, ում որ դու պարտական էիր քեզ համարում հատուցումն անել: Բայց նա ունի զաւակներ, մօտիկ ազգականներ, իւր իրաւունքի ժառանգներ: Նոցա հասցուր, նոցա փոխարինիր, ինչ որ վախճանող մարդին քեզ պարտական էիր ճանաչում: Կամ կարելի է, որ դու շատ հեռու տեղ ես բնակւում այն մարդից, ում որ դու ծածկաբար դեռ եւս քեզ պարտաւոր ես համարում: Եթէ որ նա ողջ է, ոչ մի հեռաւորութիւն պատճառ չէ, որով զժամոր լինի քեզ փոխարինել նորան այն, ինչ որ նա քեզանից պահանջելու իրաւունք ունի:

«Քիչն, որ ունի արդար մարդն, աւելի լաւ է» — ասումէ Աստուծոյ խօսքը, քան թէ անաստեանների շատ ունեցածը: Պատճառ որ անաստեանների ձեռքը կկտորւի, բայց Աստուծապաշտ մարդիկների օրերը գիտէ Տէրը եւ նոցա ինչքը յաւիտեան կմնայ: Անաստեաւածք փոխ է առնում ու չի տալի. բայց

